

HET IS MOEILIK OM HET
 NU VOLGENDE VERHAAL TE DEFINIËREN.
 HET KAN EEN IN ONZE TIJD OVERGEPLAAGDE
 FAPEL ZIJN, EEN LOUTERE FANTASIE OF GEWOND
 IETS UIT DE REALITEIT.

TJIPENS EEN ROLLE OOSTENDESE KARNAVALNACHT DEN ZICH
 DRAMATISCHE GEBEURTENISSEN VOOR. EEN JONGE INSPECTEUR
 WORDT MET HET ONDERZOEK BELAST.
 ZOALS IN DERTIJD OEDIPUS ONTKETENT HIJ HIERBIJ. ZONDER
 ZICH ERVAN BEWUST TE ZIJN - DUISTERE KRACHTEN.
 GELEIDELIJK AAN ZAL HIJ ONTDEKKEN DAT ALLE AANGERICHTE
 ONHEIL BLECHTIG EEN WEEKRIESELING IS VAN HET KWADE DAT
 HIJ IN ZICHZELF DRAAFT. DE JONGEMAN REDDT WEL
 WEEERSTAND TE BIEDEN...

DIT WORDT DUS WEER DE EEUWIGE STRIJD
 TUSSEN GOED EN KWAAD, EEN HEPSEKRAAGDE
 VERBIE VAN 'DR JECKYL EN MR HYDE'.

NEMAND KAN IMMERS ZIJN
 LOTBESTEMMING TROTSEKEN.
 DE INSPECTEUR IS BLECHTIG EEN
 PION OP EEN REUSGACHTIG SCHAAKBORD
 NIET HUIZELF BEPAALT WELKE
 KANT HIJ UITGAAT.

VERLEDEN, HEDEN EN TOEKOMST
 LOPEN DOOR ELKAAR EN KOMEN
 SAMEN IN EEN ANGSTWENKENDE
 CLIMAX.

ZAL DE INSPECTEUR DE
 SCHALMEI VAN DE RATENWANSER
 VAN HAMELEN KUNNEN
 VINDEN EN HIERMEE DE RATIEN
 UIT DE BEDREIGDE STAD
 KUNNEN WEGLOKKEN?
 MAAR DIT ZIJN BLECHTIG
 PROFIEGELINGEN, WE
 ZULLEN HET GEDULD
 VAN DE LEZER
 NIET
 LANGER OP DE PROEF
 STELLEN.

HET BAL KAN
 BEGINNEN!..

LE BAL DU RAT MORT

door **Francis DE SMET**

Le bal du rat mort is een fantastisch Belgisch beeldverhaal, met scenario van Jan Bucquoy (°1945, Harelbeke, hierna genoemd de auteur) en tekeningen in kleur van Jean-François Charles (°1952). Het verscheen in 1980 bij Michel Deligne, werd in 1986 heruitgegeven door Glénat (1). Het is de enige rechtstreekse samenwerking van Bucquoy-Charles. Later bewerkte J.-F. Charles nog een oorspronkelijk eerste gedeelte van een scenario van Bucquoy Les Pionniers du Nouveau Monde (Glénat, 1982, 16 delen) dat een groot commercieel succes kende. Le Bal du rat mort vertelt in 45 pagina's het verhaal van een ratteninvasie, gestuurd door een man die zich gedraagt als vampier. Het *Bal du rat mort* is een gemaskerd feest in Oostende in de carnavalstijd. De voorflap toont een man met een rattenkop die in zijn armen een jonge vrouw draagt met op de achtergrond het casino.

We schrijven 1977, plaats van handeling is het Oostendse Casino-Kursaal en omgeving; een paar scènes spelen in Brussel. Hoofdfiguur is Jean Lamorgue, inspecteur van de politie, gespecialiseerd in pathologische criminologie, die naar Oostende is gedetacheerd om een raadselachtige zaak op te lossen (2). Alras verliest hij zijn controle over de gebeurtenissen – en over zichzelf: “Wat overkomt me? Ik moet waakzaam blijven, maar ik ben mijn zelfbeheersing kwijt – deze zaak beangstigt me. Het is of ik me persoonlijk betrokken voel.”(p. 15).

Ratten overspoelen uiteindelijk de stad, vallen huisdieren en mensen aan. De Koningin der Badsteden (toen nog het officiële koosnaampje van de stad) moet geëvacueerd worden.

Oorspronkelijk was een tweede deel voorzien, maar dat kwam nooit tot stand. De realisering van het scenario kostte twee jaar, de tekeningen nog een jaar langer. Het project werd aangevat in 1977, afgewerkt in 1980.

“Le bal du rat mort” kreeg in 1981 de *Prix Saint-Michel* en de *Prijs Oscar Désiré Vandemuyzewinkel*, beide voor de beste strip. Sommige lezers zullen zich nog wel herinneren dat de Nederlandse vertaling Het “Bal du rat mort” van dit verhaal als welkomstgeschenk diende bij de opening in 1993 van een nieuwe stripwinkel gelegen nabij de Sint-Petrus-en-Pauluskerk die heden nog bestaat. Beide versies zijn te vinden in de bibliotheek van het *Museum van het Beeldverhaal* in de Zandstraat te Brussel. Intussen is de Nederlandse versie een gegeerd verzamelobject geworden.

In dit artikel pluizen we de totstandkoming en de achtergronden van dit merkwaardige beeldverhaal na. Voor een analyse van de personages (met op de achtergrond het thema van de psychoanalyse) en voor de *découpage*, dat is de paginastructuur, kan men terecht op www.wikipedia.fr met het Franse artikel “Le Bal du rat mort”.

1. DE BASIS VAN HET WERK

Waar en hoe heeft de auteur zijn inspiratie verkregen?

De oorsprong

In zijn kindertijd zou de auteur, op weg naar school in Harelbeke, geschokt geweest zijn door een affiche aan de straatkant met een reusachtige rat, die het Bal du rat mort in Oostende aankondigde. De keuze van Oostende als belangrijkste decor voor het werk heeft verscheidene redenen. In eerste instantie bestaat het Bal du rat mort natuurlijk echt, sinds 1898 wordt het jaarlijks ingericht door de (Royal) Cercle Coecilia, de eerste zaterdag van maart,0 en op 21 februari 1898 had te Oostende het eerste bal van de *Compagnie du Bal du Rat Mort* plaats.

De titel gedenkt het Parijse cabaret *Le Rat mort*, in 1896 bezocht door James Ensor en enige vrienden. Er bestaan twee doeken van Maurice de Vlaminck (olieverf): *Danseuse du Rat Mort* en *La fille du Rat Mort*, beide uit 1905-1906. Ook Henri de Toulouse-Lautrec heeft een olieverf-schilderij gemaakt *Au Rat Mort*, uit 1899.

Anderzijds heeft de titel ook te maken met de artistieke affiniteit van de auteur met Oostende, die hij het eerst opdeed toen hij begin de jaren zeventig aan de universiteit van Grenoble het toneelstuk Masques ostendais van Michel de Ghelderode regisseerde (3).

Verdere Vlaamse invloeden kunnen niet uitgesloten worden. Verwijzen we in eerste instantie naar Marc Sleen. Het rattenkasteel (1953) wordt, niet ten onrechte, door Marc Sleen als de beste uit zijn reeks van 200 *Nero's* beschouwd. Nero en detective Van Zwam belanden in een slot in Erps-Kwerps waar een madame Blanche hun lot voorspelt en ze bedreigd worden door booswicht dokter Ratsjenko die overigens in het zothuis zal eindigen. Horden ratten hebben eerder de Universiteit van Leuven aangevallen, een rat zegt daarbij: "Moorden is aan de dagorde! Bezieet de mensen, ze geven het goede voorbeeld". Ratsjenko blijkt ratten te temmen en jaagt de helden van dit verhaal de stuipen op het lijf wanneer hij voor hen verschijnt als rat verkleed. Zij denken dat het een reuzenrat is en schrikken hevig. Ratsjenko snoert hen vast om hun hersenen uit te halen en te transplanteren in ratten. Detective Van Zwam tegen Ratsjenko: "Jij denkt dat vunzig beest met de edele hersenen van een mens te bedenken!" De rat met mensenhersenen: "Kameraden, vrienden, rasgenoten! We zijn onderdrukt... We durven het daglicht niet aanschouwen... We leven in riolen. Waarom? Waarom het knechtschap nog langer dragen? Waar halen de mensen hun wijsheid?" Totdat zijn vrouw verschijnt: "Bah, vooruit mee naar huis, het liedje heeft lang genoeg geduurd!" Dit is dan het einde van de rattenopstand en net zoals in Le Bal du rat mort: "De kuddegeest is bij de ratten al even sterk ontwikkeld als bij de mensen. Zonder leider zijn ze futloos, aan hun lot overgelaten. Ze wenden zich af van hun slachtoffers en keren terug naar hun riolen." Op het einde zal commissaris Reynaart, die in ons verhaal de rol speelt van detective Van Zwam, zeggen naar de vluchtende ratten in zee: "Het einde van de hekserij."(p.47).

In De Verwondering (1962) schetst Hugo Claus een leraar die aan schizofrenie lijdt, op wandel door Oostende tijdens het *Bal du rat mort* dat zich hier vreemd genoeg in augustus afrolt. De man belandt in een gesticht, waar hij zijn verhaal vertelt aan een psychiater.

Vergeten we de zaak Claudine Vander Vloet niet, wier lijk in 1957 op het strand van Oostende werd ontdekt, wat toen tot grote beroering leidde (4). En dan is er nog Die Tote von Ostende (1933) van Hermann Kesten, die de moord beschrijft in Oostende op het jonge meisje Margareta Cheyns, liefhebster van kaartenleggen. Haar bijna onherkenbare lijk wordt in de duinen teruggevonden, in staat van ontbinding, gruwelijk toegetakeld en onder zand begraven. In het verband met het onderzoek naar die moord is er ook het verhaal van boekhandelaar Mathieu Corman, die per toeval een belangrijke getuige was, in kennelijke toestand bevond hij zich namelijk met enige vrienden in de onmiddellijke buurt van danszaal *California*, waar de jongedame ten prooi viel van haar moordenaar (zie De Plate, 1996, p. 213).

Kleur

Zei James Ensor niet: "Oostende geeft frisheid tijdens een hittegolf en warmte tijdens de lente. Zij is van alle zeeën, witte zee, rode zee, gele zee, zwarte zee, zee van de duinen en van de sterren."(5). Ghelderode schrijft tegenover de uitspraak van Ensor: "Maar ... Oostende is een regenboog!"(6). Het kleurenpalet van de tekenaar J.-F. Charles is overtuigend en geeft zowel de sombere kleuren (p. 4 en 25) tijdens storm of mist als de hemelsblauwe lucht (p. 15) aan de dijk weer. De schilder René Magritte stelt in zijn schilderij *Het gemaskerd bal* (1958) dit idee van een gemaskerd bal voor als een reusachtige grijze rots voor de zeespiegel. Een metafoor voor het Casino van Oostende?

Oostende

Oostende is op zich een belangrijk personage in Le bal du rat mort. In veel gevallen is de stijl van tekenaar Jean-François Charles welhaast documentair. We herkennen:

- Op de achterflap: een zicht op de hoek van de Kapucijnenstraat en de Verlorenstraat ;
- Visserskaai: p. 4, 9, 21 en 36;
- Sint-Petrus-en-Pauluskerk: p. 8, 32, 33, 35 (7) ;
- Vlaanderenstraat/hoek Van Iseghemlaan: p. 6;
- Monacoplein: p. 4;
- Albert I-Promenade: p. 7, 8, 15 en 28;
- Kaaistraat: p. 33;
- het Casino vanuit alle hoeken en het strand ervoor: op p. 4, 25, 32, 44, 45, 47;
- Hazegras, de rosse buurt van Oostende, nabij het station: p. 19, 20 en 21;
- Station, buitenzijde: p. 12. Het interieur op pagina 35 is niet authentiek;
- Kapellestraat: p. 26;
- Wapenplein (kiosk): p. 33;
- Christinastraat, nabij de Dominicanenkerk: p. 29 (maar dat is een persoonlijke interpretatie van de tekening).
- Het vissersschip O.62 is duidelijk herkenbaar, aangemeerd in de vissershaven (8).

De restaurants die in het verhaal voorkomen, zijn authentiek. *Hostellerie Old Shakespeare* (Sint-Petrus-en-Paulusplein 18) bestaat niet langer en werd in die tijd uitgebaat door de familie A. Decoene-Carion; *La Crevette* (p. 33) en *Au Roi Albert* (p. 6) zijn nog steeds actief. In Vlaanderen is het niet ongebruikelijk dat zaken een anders- of Franstalige naam dragen. Ook valt het grote aantal viswinkels - *Poissonneries* - op. De Nederlandse vertaling behoudt de Franse zaaknamen, alleen *Café du jeu de balle* (p.40) wordt *café in de buurt*. In het dorp Harelbeke zien we enkele beelden van de jonge hoofdrolspeler in zijn jeugd. Om de authenticiteit te waarborgen geeft de Franse versie de originele Vlaamse cafénamen: *In de Stad Harelbeke*, *In de mooie molen*. Op deze pagina vinden we ook een adres terug: Peter Benoitstraat. Niet toevallig is de auteur afkomstig uit Harelbeke, de geboortestad van deze grote Vlaamse componist. Hij zou zijn Dodenmis aanwenden in zijn film **La vie sexuelle des Belges 1950-1978** (1994). Oostende zal de auteur ook filmisch charmeren: hij zal in de film **Camping Cosmos** (1996) een scène met de hippodroom draaien en nog later zal hij van de film **Vrijdag visdag** (2000) (9) een groot gedeelte draaien op de Visserskaai en het Klein Strand, twee plaatsen die ook voorkomen in Le bal du rat mort.

2. SYNOPSIS

Le bal du rat mort

Jean Lamorgue, een jonge inspecteur van de Gerechtelijke Politie in Brussel, specialist in de criminele pathologie, wordt naar Oostende gestuurd. Op de trein denkt hij aan zijn verloofde Marleen (in de Franse uitgave heet ze Margot) Lovy, de gebeurtenissen van de afgelopen dag (flashback) en aan zijn moeder die een hopeloze alcoholiste is en van wie hij vreest dat ze het verdere verloop van zijn carrière zal bemoeilijken. Hij heeft nochtans grootse plannen...

Aangekomen brengt de plaatselijke commissaris Reynaart (een allusie aan Reynaart de Vos) hem naar het mortuarium, waar een jonge gewurgde vrouw ligt opgebaard. Lamorgue wordt onwel bij het zien van het lijk. Die carnavalsnacht, waarop het jaarlijkse *Bal du rat mort* doorgaat, is bijzonder druk voor de politie: een jaloerse man vermoordt een jong koppel, er wordt ingebroken bij de directeur van het Casino (dergelijke inbraken gebeuren wel meer, denken we maar aan de spectaculaire diefstal van twee postduiven in het Casino op 3 februari 2007 tijdens de dertigste Olympiade). De rolstoelpatiënt Piet Moelenaart kan plotseling weer gaan en loopt de trap af: een

mirakel dus. De huisbewaarster, mevrouw Janssens: "Tijdens de nacht van het *Bal du rat mort* is alles mogelijk." (p. 7). Na een algemene elektriciteitspanne die de stad in duisternis dompelt, spoelt een potvis aan op het strand vóór het Casino. Een wriemelende massa ratten ontsnapt uit de buik en de brandweer moet ter plaatse komen om het dier te ontruimen. Drie meisjes worden gevonden met de keel opengebeten. Al deze gebeurtenissen vinden tegelijk plaats, alsof ze hetzelfde slotdoel hadden. Volgens een getuige had een van de slachtoffers op het bal gedanst met een man, als rat verkleed, maar verdere informatie kan commissaris Reynaart niet verkrijgen. De lijkschouwing, tijdens dewelke Lamorgue onwel wordt, toont aan dat de drie meisjes maagd waren en dat lijkt hun enige onderling verband.

Tijdens een strandwandeling ontmoet Jean Lamorgue een garnalenvisser te paard (ik denk dat het hier om een bewuste vergissing van de tekenaar gaat), een heks, de schim van zijn verloofde Marleen Lovy en zichzelf als knaapje twintig jaar geleden in een colonne van een vakantiekolonie. Aangeslagen keert hij terug naar zijn hotel. Commissaris Reynaart wacht hem daar op en Lamorgue wil die avond een controle doen in de rosse buurt. Door een onweer spoelen ratten aan uit een kistje op het strand dat toevallig geopend is door drie meisjes. Hij bekijkt zichzelf in de spiegel en ziet hoe snel hij verouderd: een teken aan de wand dat hij opnieuw vers bloed nodig heeft? Die nacht ontmoet hij voor de tweede keer Myriam, de mysterieuze dochter van de fakir. Hij vraagt haar of ze deze nacht niets speciaals heeft opgemerkt en zij antwoordt: "Misschien. Lange tijd geleden was je triestig gestemd." (p. 20).

Brussel

Na een vruchteloos onderzoek van verschillende weken, wordt de zaak van de drie gruwelijk vermoorde meisjes met dode ratten aan hun zij, tijdelijk geklasseerd. Inspecteur Lamorgue herneemt zijn dienst in Brussel en zegt zijn verloofde vaarwel. Die Marleen Lovy, een meisje van goede familie, verwijt hem zijn gebrek aan ambitie: "Ik heb genoeg van je! Genoeg van je vuile flikkengezicht! Smeerlap, mislukkeling, lapzwan, je bent niet meer waard dan je moeder!" (p. 23) Hij wordt dringend naar de Marollen geroepen. In een zielig appartement ontdekt hij het lijk van zijn moeder met opengereten keel zoals die lijken aan zee. Jean Lamorgue is zwaar aangeslagen en vertrekt op vakantie. Naar Oostende. Het is intussen zomer. Een vriend, John Davenport, biedt hem zijn appartement aan voor enkele weken. Zegt men niet: "In de zomer is Oostende de hoofdstad van België." (Zie *De Plate*, 1996, p. 252).

Terug in Oostende

Hij zal vlug ontdekken dat alle ramspoed die de stad overvalt gewoon de weerspiegeling is van het kwaad dat hij in zich draagt. Op de plaats van een andere misdaad ontmoet hij commissaris Reynaart, die hem meedeelt dat de moordenaar van afgelopen winter terug actief is. Het kwaad openbaart zich aan de ingewijden (de fakir en zijn dochter Myriam), die in de jonge inspecteur hun meester erkennen en de bevolking denkt dat er een verband is tussen de moorden en de excessen op het *Bal du rat mort*, wanneer ze ontdekken dat de moordenaar een rattenkop ophad.

Lamorgue heeft duistere nachtmerries over zijn verloofde, dood met een rat vóór haar bed. Na nog een meisjesmoord ontmoet hij bij toeval Marleen en ze hebben seks in de duinen. Hij ontmoet andermaal fakir-helderziende Raskals en zijn dochter Myriam, die hij de laatste keer in Oostende als prostituee had gezien. Nadat Lamorgue zegt dat hun plaats niet op de kermis is maar in een gekkenhuis repliceert Raskals: "Men kan aan zijn lot niet ontsnappen meester, wij zijn u volledig toegewijd!" (p. 27). Een zeeman: "Ik zeg u, die ratten verbergen iets anders. Een plaag, de builenpest die door ons hoofd woedt..." (p. 30).

De rattenplaag

Oostende wordt geterroriseerd door steeds brutalere ratten. Ze dringen bepaalde huizen binnen, omzwermen het Casino, nemen bezit van de badkamers van hotels. Ze lijken te gehoorzamen aan een hogere wil. Op een nacht wordt Marleen Lovy gedood door een rat van menselijke afmetingen. De volgende morgen worden tientallen lijken teruggevonden op straat. Angst overspoelt de stad, toeristen verlaten Oostende in dichte drommen. De stad wordt uitgeroepen tot rampgebied en het leger komt ter plekke. "De eerste auto's vertrekken in alle kalmte. Wel worden reeds opstoppingen gemeld bij het verlaten van de stad. Politie en leger zorgen ervoor dat de stad zonder paniek wordt ontruimd. De treinen worden bestormd. De laatste toeristen worden door autobussen weggebracht." (p. 35).

Bij de psychiater

Op bevel van commissaris Reynaart wordt Jean Lamorgue opgenomen in de kliniek van psychiater Buytenarts, hij lijkt immers de draad en zichzelf kwijt. Op weg naar het ziekenhuis herkent hij Myriam en fakir Raskals in een auto, hij realiseert zich dat hij ze wel heel vaak ontmoet... De psychiater wil zijn verleden doorgronden. Wanneer hij zich verzet wordt hem een kalmeermiddel toegediend. In een droom ziet Lamorgue zijn eigen sterfbed, omringd door maskers; hij ziet zich terug als kind en hij herbeleeft belangrijke gebeurtenissen uit zijn jeugd: hij ziet zijn ouders en de eerste ontmoeting met het zigeunermeisje Myriam, de rijkswachter die aandringt opdat de zigeuners het dorp zouden verlaten. Terug wakker ziet hij Marleen terug in een verpleegster, maar de arts vertelt hem dat ze dood teruggevonden is, de nacht na de invasie van ratten. "Tja, die ratten herinner ik me." (p. 42), verzucht de patiënt. Hij weet te ontkomen uit de instelling, hij klimt over de muur en treft daar toevallig een verlaten auto aan. Later rijdt hij als een robot langs het kanaal Plassendale-Nieuwpoort. Wordt Lamorgue de Rattenvanger van Hameln in Oostende?

Toevallige ontmoetingen

Toevallige ontmoetingen geven het verhaal vaart, en geschieden bijna telepathisch: terug in Oostende ontmoet Lamorgue Marleen Lovy en commissaris Reynaart (p. 28), ontmoeting met zijn moeder en haar minnaar (p. 40). Andere toevalstreffers zijn het gevolg van de fakir: Myriam in de rosse buurt, Myriam als kind (p. 41), op de kermis, in de taxi, de auto die toevallig vóór de kliniek staat. Deze ontmoetingen per toeval maken deel uit van de zogenaamde vierde dimensie, kenmerkend voor het magisch realisme. Zo zal Lamorgue Marleen ontmoeten in de duinen tussen een groep scouts en zal hij zichzelf zien als kind. Er is het belang van de trein als vervoermiddel in de vierde dimensie. De fakir en zijn dochter Myriam ontmoeten Lamorgue voor het eerst in een treincoupé (de oude wagons met een gang opzij van het compartiment) van de trein van Brussel naar Oostende. In dit verband kunnen we verwijzen naar de films die de auteur kent als cineast: **Liliom** (1934) van Fritz Lang, Peter Cushing in **Dr. Terror's House of Horrors** (Freddie Francis, 1965), *Un soir, un train* (1968) (De trein der traagheid) van André Delvaux en **Les Lèvres rouges** (1971).

Filmtaal

Een ratteninvasie: de spanning ten top. Dit beeldverhaal combineert naadloos politieroman, erotiek en fantastiek. De sfeer in dit verhaal is belangrijk en wordt ook auditief weergegeven met bijvoorbeeld dierengeluiden: meeuwen die de aankomst van een vissersschip aankondigen, het gejam van waakhonden, de grote CLAC die de elektriciteitspanne aankondigt, de aankondiging in het station van de aankomst van de trein uit Brussel,

De stormen zijn een metafoor voor verandering en kondigen het gevaar aan. Er is een flashback met Myriam en Jean als kind. Een flashforward, dan wel van een bijzondere aard, is er wanneer drie meisjes een kist vinden aan het strand waaruit ratten ontsnappen op pagina 19. Voordien in het verhaal, op pagina 9, vindt men hun lijken in de balzaal. Als de meisjes de kist ontdekken weten ze niet wat hen te wachten staat en de lezer dus wel. De lezer leidt hieruit af dat er wel iets raars bezig is

met die ratten die aanspoelen uit de buik van een potvis of uit een kistje, er moet een vloek op rusten. Merkwaardig is ook dat zijn moeder in het begin van het verhaal wordt voorgesteld als een alcoholiste terwijl ze later terugkomt in een flashback van zijn jeugd als overspelige minnares. Lamorgue krijgt hierdoor een negatief zelfbeeld, hij is de zoon van een overspelige, een dievegge en een drankzuchtige vrouw en dat weet hij reeds in zijn kinderjaren.

3. COMMENTAAR

In dit hoofdstuk gaan we na of de buitengewone fenomenen die zich in het beeldverhaal voordoen, wel degelijk gebaseerd zijn op feiten die zich in Oostende of aan de Belgische kust hebben afgespeeld.

a. **Potvissen** (10)

In het verhaal strandt een potvis vóór het Casino. De brandweer moet uitrukken om hem te verwijderen maar voordien ontglippen honderden ratten uit de buik van het zoogdier. Een massa kijklustigen komt het stervend dier bekijken. In België spoelen wel meer potvissen aan: op 26 februari 2004, 18 november en 13 december 1991 telkens in Koksijde; op 12 februari 1989 in Oostduinkerke, op 19 december 1954 in De Panne. Reeds in 1762 landde een potvis op het strand van Bredene, nabij Oostende. En walvissen: in 1403 landden acht walvissen op het strand van Oostende, op 20 januari 1762 zijn er walvissen gestrand tussen Oostende en Blankenberge (11).

In 1827 werd een dode walvis door vissers naar het strand van Oostende gesleept. Het kadaver werd tentoongesteld in een speciaal daartoe opgetrokken paviljoen op de huidige Vindictivelaan. Het skelet bevindt zich vandaag in het Zoölogisch Museum van Sint-Petersburg. Jef Klausing vertelt het verhaal van het kadaver van een walvis, op 18 oktober 1892 door vissers naar het strand van Oostende gesleept en dat daar een bijzonder onaangename geur verspreidde. Het getij verplaatste het kadaver naar het strand van Bredene. Toen tyfus woedde in de streek, waren twee kinderen reeds besmet en er werd bevel gegeven het kadaver te verbranden en de resten te begraven. Het verband werd toen gelegd tussen de dode walvis en de verdere verspreiding van de ziekte (12). Het is mogelijk dat ratten het kadaver hadden aangevreten, gezien de extreme geuroverlast, zoals getuigd wordt door omwonenden (13) en die de ratten zou hebben aangetrokken. James Ensor zou een tekening gemaakt hebben van een aangespoelde walvis (14).

Reeds in de middeleeuwen hadden dierkundigen een negatieve opinie over de walvis of de potvis. Wie niet in de duivel gelooft, wordt weggesleept naar de hel, daarom dat de wijd open gesperde bek van de walvis een verwijzing kan zijn naar de poorten van de hel (15).

b. **Elektriciteitspannes**

Stroomstoringen komen wel meer voor aan de kust: woensdagmorgen 10 oktober 2007 legt die Zeebrugge een uur plat (16). Oostendenaars zullen zich nog de elektriciteitspannes herinneren. Ongedierte ligt aan de oorsprong van de grootste elektriciteitspanne van de westkust: Rat veroorzaakt ontploffing in elektrisch onderstation te Westende in De Zeewacht van 13 december 1963. Hier is er dus wel degelijk een verband tussen de ratten en een elektriciteitspanne zoals in Le bal du rat mort wordt gesuggereerd.

c. **Hekserij**

Heemkundige Fernand Mestdagh vertelt over een heks voor wie Oostendenaars een bijzondere angst hadden, omdat ze in haar eigen babbelde en hen misschien vervloekte (17). De heks in Le bal du rat mort zegt aan Lamorgue: «Draai je vooral niet om, of je verandert in een zoutpilaar.» (p. 16). Ze is

tegelijk de engel die de Bijbelse Lot beschermt en de heks uit Shakespeare's Macbeth, die moorden voorspelt. De legendarische Helena Blavatsky verbleef in Oostende in 1886-1887, door de plaatselijke bevolking werd ze *de Russische heks* genoemd. Kenners van het hindoeïsme beschouwden haar echter als een hoogstaande ingewijde. In Oostende zou ze haar boek La doctrine secrète afwerken, naar haar zeggen door toedoen van een meester (18). In het beeldverhaal noemt fakir Raskals onze inspecteur een meester (19).

Vlaamse vissers waren bang van hekserij: "Wie betoverd was door een heks kon *kokkemare* opdoen, symptomen daarvan waren bleekheid, zwakheid en depressie. Deze vloek werd overgebracht door muizen of ratten, *de zende*." (20): "Vraag eens aan al die slimmeriken die niets gezien hebben hoeveel vis ze die nacht gevangen hebben!" Waarbij de vissers zich afvragen of er geen verband is tussen hun slechte visvangst en de rattenplaag te Oostende wanneer ze een reusachtige rat waarnemen die in zee zwemt: "De rat had trouwens toch alle vis uit de buurt afgeschrikt." (p. 30).

d. De hoofdfiguur en Myriam, zijn geliefde

Het kan de lezer verbazen dat een politieman een misdadiger of zelfs een seriemoordenaar blijkt te zijn, maar in realiteit is het wel gebeurd. Een paar recente voorbeelden: in Frankrijk gendarme Alain Lamare (21) en in de Verenigde Staten sheriff Gerard Schaefer (22).

De dochter van de fakir, Myriam, als zigeunerkind: «Mijn vader, hij kan gedachten lezen.» (p. 41) In **The Shining** (Stanley Kubrick, 1980 naar de roman van Stephen King) is de hoofdfiguur, de jonge Danny, ook een helderziende en hij beschikt over telepathische gaven. In de Oostendse krant Le phare van 13 oktober 1897, vinden we deze advertentie, ter gelegenheid van de kermis: "Madame Blanche, beroemde gedachtelezers, voorgesteld door professor Malvano, Wetenschappelijk Onderwerp". Myriam was de zuster van Mozes, die aan lepra leed, maar het is ook de naam van de stichtster van de alchemie. Een jong meisje van dezelfde leeftijd komt ook voor in het scenario van Bucquoy voor zijn film **La vie sexuelle des Belges 1950-1978** (1994), Sale Culotte (*Voos Onderbroekje*): "Mijn eerste liefdesgeschiedenis. Ze was zoals ik zeven jaar oud, ze was blond... ik sprak haar niet graag aan, omdat ik niet wilde voorkomen als haar verloofde (23)."

e. Verlaten stad (24)

Het is niet denkbeeldig dat men zoals in Le Bal du rat mort Oostende moet ontvluchten wegens een epidemie of een oorlog. In 1866, bij het bezoek van de nieuwe koning Leopold II aan de stad, was die verlaten wegens een cholera-epidemie. Een theatergezelschap speelde voor lege zalen. Tijdens een andere epidemie van de ziekte in 1854, stelde koloneldokter Casserre vast dat cholera in de stad was verspreid, maar dat men dat de toeristen niet durfde vertellen, uit angst hen te verjagen. De koning van Portugal, hier op badkuur, kreeg wel de raad Oostende te verlaten (25). Tijdens W.O. I zijn het de Oostendenaars die willen de stad verlaten omwille van de bombardementen. De Plate 1997, p. 53, Memoires van Aimé Smissaert tijdens W.O. I: "Bij velen is het gedacht vastgeankerd dat men hier te doen heeft met eenen trek van den duitscher, die kost wat kost schrik wil verspreiden onder de bevolking, ten einde dezer er toe te bewegen de stad te verlaten opdat hij duitscher ongestoord kunnen roven, plunderen, eten drinken en duiveljagen!" Na de veldslag van Fleurus op 26 juni 1794, is er grote paniek in Oostende en verlaten de notabelen en veel andere Oostendenaars de stad (Eduard J. BAELS, Oostende onder het Franse Bewind, 1982, p. 19). In 1666 wordt de stad geteisterd door een ziekte, binnengebracht door een Londenaar, en zal de helft van de bevolking omkomen. In 1601, tijdens het vermaarde beleg van Oostende, zal de opperbevelhebber Carel Van Der Noot de opdracht geven aan alle kinderen en vrouwen om de stad te verlaten. (Zie: Jacobus BOWENS, Nauwkeurige beschrijving der oude en levende zeestad Oostende, 1792.) In 1489 was er al een invasie van Oostende geweest: "Daniël van Praet, Heer van Meewede en kapitein van Nieuwpoort, toog met zijn troepen op 14 juli naar Oostende en maakte zich van de stad meester. Een groot aantal Oostendenaars, waaronder de meeste zeelieden, vertrokken naar Sluis (26)."

f. De vampier en de ratten

In het Victoriaanse Engeland – de tijd van Jack the Ripper en griezelauteur Bram Stoker - kunnen we een duidelijk verband leggen tussen vampieren en syfilis: de vampier wordt een metafoor voor de wijdverbreide angst voor die ziekte. In zijn sessie van 25 november 1907 boekstaft Sigmund Freud het verband tussen ratten en de angst voor syfilis bij zijn patiënt die we vandaag kennen als “de rattenman”. In de hedendaagse context zijn vampieren en ratten ook een metafoor voor de opkomst van extremisme en wordt het verband gelegd met epidemieën zoals de *zwarte dood* die door Europa raasde in de 14^e eeuw. Plinius de Oude zei dat ratten moeten gerespecteerd worden omdat ze in de toekomst kunnen zien. In de Bijbel worden ratten voor schadelijk aanzien als verspreiders van de pest en omwille van hun capaciteit om het voedsel te besmetten. Er is een verwijzing naar de Bijbel: “Een onweer barst los met een geweld zo groot dat de baders het strand verlaten in paniek alsof een Bijbelse plaag hen had getroffen.” p. 25. Zij worden aanzien als de knagers aan de wortels van de levensboom (27).

4. LITERAIRE ANALYSE

Kritieken verwijzen naar de invloeden van James Ensor, Jean Ray, Edgar Allan Poe en H.P. Lovecraft.

Pilote

Het is duidelijk dat de auteur beïnvloed is door het Franse stripblad *Pilote*, dat vanaf 1975 mee aan de wieg stond van het stripverhaal voor volwassenen alhoewel het al langer bestond: eind 1959 stichtten René Goscinny (1926-1977), Albert Uderzo (°1927) en Jean-Michel Charlier (1924-1989) in Parijs het weekblad dat o.a. *Asterix* opnam, dit tot grote zorg van Hergé (1907-1983) die vreesde voor concurrentie. De invloed is merkbaar aan de erotiek die zich in het verhaal inlast. De verhouding van Lamorgue met Marleen en Myriam wordt plastisch weergegeven en de auteur legt de figuren natuurlijk vast en naakt zonder schroom. Ook het Franse satirische tijdschrift *Hara-Kiri* waar Kamagurka in tekende, zal een rol spelen bij het schrijverschap van de auteur.

Jean Ray

Dit beeldverhaal doet alle beloften gestand van een Ray Flanders/Jean Ray, twee van de pseudoniemen van de Gentse auteur Raymond de Kremer (1887-1964) (28): ratten gestuurd door een bovennatuurlijke kracht, een helderziende, hallucinaties, een politieonderzoek dat niets oplevert, de gespleten persoonlijkheid van Jean Lamorgue, die dus een soort Dr. Jekyll and Mr. Hyde (29) is. De Kremer geloofde in de vierde dimensie (denken we maar aan The Time Machine (1895) van H. G. Wells (1866-1946)), die we terugvinden in het feit dat Lamorgue in een andere dimensie vertoeft wanneer hij ten prooi valt aan schizofrenie. Het verhaal wordt dan minder rechtlijnig en vergt meer verbeelding van de lezer. De invloed van Jean Ray is evident wat ook kan gezegd worden in verband met een ander beeldverhaal van Bucquoy: Jaunes (Glénat 1984, tekeningen van Tito). Criticus Gérard Lenne in L'Événement du jeudi: “De duistere kant van het hedendaagse België komt naar boven in de loop van een fantasmagorie à la Jean Ray... “. In de inleiding van Jaunes, verwijst de auteur naar fantastiek en magisch realisme: “België is het land van Brel en Breughel, een wonderlijk land, vol magisch realisme“. (30).

Ensor en Ghelderode

Een morbide sfeer gaat uit van Le bal du rat mort, met referenties naar James Ensor (1860-1949) en een paginagrote tekening à la Jeroen Bosch (p. 32) (31), waarin de pest en de dodendans voorkomen. Het universum van maskers in Oostende doet terugdenken aan de carnavaleske sfeer van

zekere werken van Michel de Ghelderode (1898-1962) die regelmatig in Oostende verbleef. Hij was ondermeer redacteur van het tijdschrift *Tribord* (1930-31).

In *Le bal du rat mort* ziet Jean Lamorgue tijdens zijn nachtmerries zijn eigen lijk, omringd door gemaskerde figuren, vervolgens beelden uit zijn jeugd... Het is opmerkelijk vast te stellen dat de maskers van Ensor eigenlijk een weergave zijn van *Dzins*, een soort duivels (32).

De schilder maakte ooit een schets van zijn skelet wanneer hij honderd jaar oud zou zijn: *Mon portrait en 1960*. Als dit niet morbide is: een vampier in de vorm van een skelet! James Ensor had wel vaker de macabere tekeningen van Félicien Rops in gedachten zoals o.a. *La Mort au Bal* (1875).

Dat we Ensor gerust in dit beeldverhaal mogen plaatsens blijkt ook uit "Michel de Ghelderode au sujet d'Ensor:

"Een dag zal ik nog wel spreken over de woelige, stormachtige nachten, tijdens dewelke het masker triomfeert, teruggekeerd uit de gouden dagen van menselijke waanzin, langs Bosch en Goya (33) om, herschapen door Ensor, een door de duivel bezeten regisseur. Alsof de stad Oostende, die het eens zo moeilijk had met de schilder, in paniek is geraakt en nu hulde brengt aan zijn *occulte meester*." (34). Ensor vermenschlijkt ook ratten: "Na Verdeyen is Daveluy zonder twijfel de minst mooie der ratten, maar hij is alleszins de meest levende van de Rats Morts. Hij is *koning der ratten*, inspirator van feesten en allen houden we van zijn sluwe glimlach (35)."

James Ensor zal de zee van Oostende vergelijken met een moeder: « Ostende, synthèse de la Mer et de la Lumière, est sans ambages une figure maternelle: Ostende, j'ai bu votre lait pur et salé, le bon lait de la mer. Ostende je vous aime, vous êtes notre mère, notre bonne mer. » (Luc de HEUSCH, *Ceci n'est pas la Belgique*, éditions Complexe, 1992, p. 150. We vinden tekeningen op p. 4, 15 en 47 die dit zouden kunnen illustreren in het kleurenspeel van licht en wolken.)

Georges Simenon

Commissaris Reynaert is een duidelijke dubbelganger van commissaris Maigret, alléén is zijn onafscheidelijke pijp hier een sigaret geworden. Georges Simenon (1903-1989) heeft zich voor zijn meest befaamde schepping laten leiden door de realiteit, met name commissaris Guillaume (1872-1963), van de *Brigade Spéciale*, Quai d'Orfèvres 36, van 1930 tot 1937, die een boek schreef: *Trente-sept ans avec la pègre*. Simenon zei over hem: "Wat zou mijn Maigret mij kunnen doen? De andere bekijken en hem nadoen!" Merkwaardig genoeg rookte Guillaume sigaretten en geen pijp. Er is de passionele moord in het begin van *Le bal du rat mort* door Georges (in de Nederlandstalige versie wordt dat Guido) die een koppeltje verliefden afslacht. In *Le Temps d'Anaïs* (1964) van Simenon, is er ook een psychiater die op het einde van de roman het geheim van de moord van Albert Bauch ontraadselt. In *Le Chien jaune* (1931) begint het verhaal met een reeks mysterieuze gebeurtenissen die elkaar opvolgen zonder enig verband (men vindt strychnine in het eten van een hotel, er is de verdwijning van een journalist, een vergiftiging, er gebeurt een moordaanslag, een gele hond die uit het niets opduikt wordt zonder reden bekogeld...).

Poe en Lovecraft

Deze twee bekende Angelsaksische auteurs van het literaire genre van de *fantastiek* hebben de scenarist beïnvloed zowel wat betreft de sfeer als thematiek. In eerste instantie is er Edgar Allan Poe (1809-1849). Claustrofobie en carnavalsmaskers vinden we terug in *The Cask of Amontillado*, het gemaskerd bal in *The Mask of the Red Death*, waarin meteen ook verwezen wordt naar de pest en de duivel des wrake. Het is het verhaal van Prins Prospero die bij het razen van de pest in zijn land, zijn gevolg uitnodigt in een versterkte abdij (36). In *Hop-Frog* wordt de koning tijdens een ander gemaskerd bal met zeven als Orang-oetan verklede ministers geliquideerd door de titelfiguur, een

sinds lang vernederde dwerg. *De wraak van Hop Frog* is trouwens een ets van James Ensor (1898). In *The Tell-Tale Heart* vinden we afschuwelijke obsessies terug, uit *The Black Cat* en *The Raven* blijkt de duivelse kracht van dieren; de dood en de zee spelen een hoofdrol in *The City in the Sea* en het gedicht *Annabel Lee*; necrofobie in *The Fall of the House of Usher* (37). H. P. Lovecraft (1890-1937) is minder aanwezig, maar er zijn referenties naar *The Shadow Out Of Time* (de amnesie van de hoofdfiguur), de maskers in *Reflections from R'Lyehr*, sommige thema's komen ook terug in *The Rats in the Walls* (38). In ons verhaal beseft Lamorgue dat hij geen zicht heeft op zijn toekomst en dat vinden we mooi terug in *Cthulhu's Dreams*: "You think you are master of your destiny? Don't believe it, it is not so." wat we terugvinden in de uitspraak van de visser op pagina 21: "Maar een goede raad, probeer niet om je toekomst te kennen, want je hebt er geen meer..."

5. MICHEL DE GHELDERODE

We vinden in het archief van de Franstalige Belgische Letterkunde van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel een prentkaart uit Parijs terug van Jean Ray aan Michel de Ghelderode gedateerd van 18 juni 1957 met als adres: Rampe Christine 15 (39). In een andere brief van Jean Ray aan de Ghelderode uit 26 april 1960: "Et je viendrai vous visiter à Ostende". Verder is er ook sprake van de verfilming van de novelle van Ray: *Harry Dickens* door Alain Resnais. In een brief van 5 juli 1953 spreekt Jean Ray zijn bewondering uit voor *La Flandre est un songe*: "Ik bedank je beste confrater voor het manuscript dat je me opzond. Ik ben verdiept in de lectuur en je droom ("songe" in de tekst) blijft bij mij overal en altijd in deze wereld." We vinden trouwens een foto van Michel de Ghelderode met zijn vrouw Milou van juni 1960, met zicht door het raam op het westerstaketsel (40).

La Flandre est un songe is een reeks essays over steden in Vlaanderen zoals over Oostende: *Ostende, plaisance abolie* (41), waarin de Ghelderode verwijst naar het Kursaal dat in ons verhaal een zo belangrijke rol speelt; "...avec son défunt Kursaal comme un vaisseau symphonique vaguant tout illuminé." We vertalen ongeveer als volgt: "... met zijn verstorven Casino dat als een symfonische pakketboot vaart, helemaal verlicht." De openingszin is poëtisch en wekt onze heimwee op naar het oude Oostende van weleer: « Il n'y a guère tant d'années existait une Ostende qu'on ne retrouvera plus, telle que nous l'aimions; une Ostende qu'on regrette et que personne ne saura nous rendre. » We vertalen: "Nog niet zo lang geleden was er een Oostende dat men nooit meer zal terugvinden zoals wij de stad graag hadden, een Oostende waarvan wij betreuren dat het niet meer bestaat en dat niemand ons zal kunnen teruggeven."

De *spleen ostendais* is aanwezig in *Ostende, plaisance abolie*: "Hier eindigt België en begint er iets groots en onvatbaar, dat leidt naar het einde van de wereld." Bij de Frans-Belgische schrijver Eric Emmanuel Schmidt (°1960) heet het: "Want waarlijk, Oostende is het einde van de wereld." (*La rêveuse d'Ostende*, Paris, Albin Michel, 2007, p. 92).

In *La Halte catholique* (Editeur Bruxelles, 1922) beschrijft de Ghelderode de Sint-Petrus-en-Pauluskerk (bijna onvertaalbaar) op pagina 12: « Cette église, moulée sobrement, offre aux yeux ses flancs surchargés de reliefs préfigurateurs, humanités tiarées, faunes et flores jaillies sous le muscle d'ouvriers élus, » en verder op pagina 116: « ... la masse gigantesque d'une cathédrale écroulée, monumentale et chaotique, ... une cathédrale dans les brouillards, montée formidable de granits jusqu'au zénith et tonnante de toutes les clochers hallucinées... » Blijkbaar had hij de novelle van Honoré de Balzac *Jésus-Christ en Flandre* in gedachten toen hij dit schreef, maar Balzac zelf is nooit in Oostende geweest. De Sint-Petrus-en-Pauluskerk komt enkele malen voor als merkpunt met een somber beeld van de elektriciteitspanne (p. 8).

In *Sortilèges* (Marabout, 1962) op pagina 97 geeft de Ghelderode een hallucinant beeld van Oostende: "Kon ik vooraf weten dat dit kleine kuststadje waarop ik gesmeten werd van op mijn klein vaartuig, in de sfeer van het carnaval zou zijn, dit kleine stadje dat nochtans op zichzelf

teruggetrokken was tijdens de wintermaanden, waar men soeverein eenzaam bleef tussen de kleine winkeltjes en de vissers?" Op pagina 103: "De aanwezigheid van de zee gaf aan deze *orgie provinciale* een oneindige charme van iets dat nooit af is, en de gedaante van de stad zelf, *toute en ruelles et conduits en contrebases des digues*, gaf haar om zich uit te spreiden een afgesloten landschap, waaruit het moeilijk was om te ontsnappen." Het hoofdpersonage wordt lastig gevallen door schimmen omdat hij geen masker wil dragen. In het stuk van Xavier Tricot, Mort au bal masqué, (Devriendt, 2008), dat zich afspeelt in het Casino van Oostende, is het net de dood die niet gemaskerd is. En verder in Sortilèges: "Terwijl ik vooruit ging op het staketsel, in relatieve duisternis, had ik het gevoel dat ik de aarde verliet en zelfs het werelddeel waar het toeval van geboorte me had achtergelaten."

Vergelijken we even de auteur met de Ghelderode: "Beetje bij beetje ontschminkt Oostende zich. Het legt zijn masker op zolder, in een donkere hoek. Want binnenkort is het seizoen er weer, de zon en de zee... Alles moet weer op orde worden gebracht, opdat de ondergrondse krachten zich niet te zeer profileren en ze verborgen in vochtige kelders, de opening van het Zomerbal afwachten." (p. 21). Of nog: "Nacht, de angst bereikt zijn hoogtepunt, baant zich een weg in dromen van de inwoners. De gezamenlijke nachtmerrie wordt geteisterd door schimmen uit de middeleeuwen. En wat is dat geluid? Kloppende harten, of de dood die ergens aanklopt." (p. 32).

Michel de Ghelderode in Les fantômes d'Ostende: "Ik heb het geluk een verdwenen Oostende weder op te bouwen, op basis van mijn dromen, bevolkt door spoken met een onweerstaanbare aantrekkingskracht, die lopen in hun eigen licht, als ontsnapt uit een toverlantaarn, of een primitieve film van Méliès (42)."

In Masques ostendais (Gallimard, eigen vertaling): "Atmosfeer. Te Oostende, op de avond van een nattige avond in maart, in een vet hoekje van de stad die al de aroma's van de lente verspreidt." Te vergelijken met: "Een grijze februaridag. Oostende is nog zijn winterslaap aan het doen." bij de aanhef van het beeldverhaal.

Vergeeten we ook niet Le Siège d'Ostende (1933) van de Ghelderode voor poppentheater, gewijd aan Ensor - in het stuk Sir Jaime - met enkele magistrale uitsmijters die de Oostendenaars zeker zullen smaken: « La très catholique Infante Isabelle annonce qu'elle ne changera pas de chemise tant que les Ostendais ne seront pas en *patatos fritos*. Mais le siège s'éternise et Spinola décide de l'assaut final. Hélas, Ostende est complètement *désertée*: la flotte des gueux emporte ses habitants vers la Zélande. Un faux communiqué permettra à l'Infante de se défaire de sa funeste chemise et aux Ostendais de se réjouir. »

Jan Bucquoy en de Ghelderode hebben trouwens iets eigenaardigs gemeen: ze hebben een voorkeur voor de biersoort *oud bruin* (Joël GOFFIN, Sur les pas des écrivains de Bruges à Damme, Editions de l'Octogone, 1999, p. 99). Hun literaire achtergrond is niet dezelfde: de Ghelderode had de symbolist Georges Eekhoud (1854-1927) als meester terwijl Bucquoy eerder komt uit het surrealisme, in de persoon van Marcel Mariën (1920-1993), nog een Schaarbeekenaar. Er zijn wel twee generaties van verschil.

6. KRITIEK

Le bal du rat mort werd goed onthaald door het publiek en de kritiek. De persoonlijke schrijfstijl werd gesmaakt en vooral de weergave van de Belgische sfeer, er werd zelfs vergeleken met Léo Mallet (een stripfiguur, een detective in de beeldverhalen van Tardi). De Belgische pers verwijst graag naar de *volkseigen* fantastiek (Ensor, Bosch, Jean Ray en Thomas Owen), de Franse kritiek wijst op de band met grote Angelsaksische *fantastische* schrijvers.

-“In dit vreemde verhaal, waarin Oostende en zijn Casino worden bezet door ratten, komt de eigen sfeer van de Belgische kust duidelijk naar voor. Daarbij komt nog het element fantastiek, dat doet denken aan Bosch en Ensor. “(Marcel WILMET J. Bucquoy, laureaat van het stripverhaal, in: Het Laatste Nieuws, 5 oktober 1981)

-“Alles begint Le bal du rat mort, een angstaanjagend verhaal, dat u ad vitam aeternam nachtmerries zal bezorgen. Een wonderlijk verhaal, halfweg Edgar Allan Poe en H.P. Lovecraft. Het eerste succes met de Prix Saint-Michel. » (François CÉRÉSA: Bucquoy la peste, in: Le nouvel observateur, in 1986, juiste datum onbekend.)

-«Et, comme Jean Ray ou Thomas Owen le font dans leurs romans, il plonge le fantastique dans le quotidien.» (Artikel van Le Soir illustré van 12 mei 1983: «Hé! Bouge ton polar que voie la mer...»)

7. THEMA'S EN VERGELIJKINGEN

In dit beeldverhaal zijn zes belangrijke thema's, verweven in een onontwarbaar kluwen: rat en mens, de dode stad, het gemaskerd bal, de vampier. Het vijfde thema, de psychoanalyse, bespreken we niet, dat zou ons te ver leiden (43). Het fantastische werd in hoofdstuk 4 besproken en in *Toevallige ontmoetingen*.

a. **Ratten in Oostende**

Bij de lectuur van Le bal du rat mort zou men zich de vraag kunnen stellen of zoiets wel kan: ratten die massaal een stad als Oostende bestormen. Kop in Het Laatste Nieuws, 26 september 2007: “Belgische kust overspoeld door ratten”. De knaagdieren zijn hier geen onbekenden. De hele zomer hebben ze gekampeerd onder de strandcabines omdat ze daar gemakkelijk eten vonden. Nu de cabins verlaten zijn, trekken de ratten de stad in, waar ze voor overlast zorgen. Ook andere kustgemeenten hebben de strijd met dat ongedierte aangevat. “Elk jaar komen de ratten van onder de cabins op het einde van de zomer maar er zijn er nog nooit zo veel geweest als dit jaar.” legt Marleen Schillewaert-Vercuyten schepen van De Haan die de strijd tegen de ratten voor een gedeelte van de gemeentes coördineert, uit. “De Haan is de eerste gemeente die in het openbaar spreekt over de ratteninvasie. Tot nu toe hebben de gemeentes steeds vermeden daarover te spreken omwille van de negatieve publiciteit rond de ratten.” (44). Volgens een reportage op *Focus* van 14 november 2008, zijn er ook ratten onder de cabins van het strand te Oostende. In het beeldverhaal staat: “De ratten zijn er waarschijnlijk door de warmte, ze komen van de polders door de droogte.” En: “De rattendienst moet komen want ze zitten in de badkamers van sterrenhotels.” (p. 26).

In het artikel *Rat mort geen ijdel begrip voor Berten De Rattenvanger* spreekt die zijn verbazing uit: “In het stadscentrum van Oostende krioelt het van rioolratten. Kanjers van 25 centimeter lengte. Vooral nu met de werken van het Mijneplein komen ze te voorschijn (45).” Bij de afbraak van de Schouwburg in 1965: “... met al dat lawaai vluchten de ratten die jarenlang ook het theater bevolkten. De ratten duiken op in de omliggende huizen. De stad zal een rattenvanger moeten aanstellen.” (Het Nieuwsblad van 30 november 1965).

“Ratten zijn de bruine pest, metafoor voor de opgang van het fascisme (46).” De opkomst van de ratten is dus een politiek symbool en we denken hierbij aan de Bruinhemden van de jaren dertig. In het Nederlands maakt men een onderscheid tussen de bruine rat (*rattus norvegicus*) en de muskusrat. Vandaar de associatie met de bruine pest, waar men vroeger sprak van de *zwarte dood* voortgebracht door de zwarte rat die nu verdrongen is door de grotere bruine rat.

“De ratten van Oostende beten eerst de uitstekende delen van het dode lichaam af, zoals de lippen de neus en de oren van het gezicht en knaagden zich daarna een weg door de ingewanden”, tijdens het Beleg van Oostende 1601-1604, zo citeert Werner Thomas (47). Op pagina 32 ziet men trouwens ratten die kadavers opeten. “Een Tweede Rattenstoet te Oostende?” vraagt Het Nieuwsblad van de Kust zich af (48): “Op 16 maart zal men te Oostende weer een paar honderdduizenden franken

opofferen om een carnavalstoet te laten doorgaan die getiteld wordt Tweede Grote Rattenstoet...” In De Plate van 1985, p. 7 (307), lezen we een citaat “De beuk erin”: “Dinsdag vielen in de Oostendse rattenwijk van het Achtrenhuis de eerste behoorlijke puinbrokken naar beneden...” Dat de ratten een ganse wijk kunnen terroriseren blijkt wel uit De Zeewacht van 1 november 1963: “De Witte Nonnenstraat is het paradijs der ratten .” met een tekening van dansende ratten en de fluitspeler van Hameln. In de legende van de fluitspeler van Hameln verdrinken de kinderen in de rivier de Weser omdat hun ouders de rattenverdelger, die ratten stuurde in een rivier door middel van zijn fluit, niet willen betalen.

In De Plate, 1988, pagina 190 zien we een tekening op een kaart van Oostende van het einde van de 17^e eeuw met op nummer 3: ”Rattegat “, plaatsnaam, liggende ten zuiden van Oostende.

b. De stad en de dood: Symbolisme - The Rats – Taxandria – De verdoemde stad

Jean Lamorgue is een man die liever in de grootstad werkt. Voor hem is Oostende een symbool van dood en decadentie, opgeroepen door het *Bal du rat mort*. Opvallend is de tegenstelling tussen de seizoenen waarbij Oostende omschakelt van een mondaine badstad naar een verlaten oord.

Symbolisme

Stad en dood, een constante in het in symbolisme en decadentisme. Vooreerst uiteraard Bruges-la-morte van Georges Rodenbach (1855-1898). In het Venetië van het Noorden betreurt Hugues Viane al vijf jaar zijn overleden echtgenote, tot hij haar – zowat onvermijdelijk – terug ziet in een jonge actrice (49). In de film Les lèvres rouges (1971) (Daughters of Darkness) van Harry Kümel krijgen we vampirisme geserveerd in een hotel in Oostende, door een vrouwelijke vampier die haar sporen zal nalaten na een bezoek aan Brugge. De film toont een mysterieus Oostende met zijn sombere nachten en heldere blauwe hemel overdag.

Drie grote Franse schrijvers hebben een dergelijk gevoel van Oostende als een grauwe, verlaten stad omschreven: voor Marcel Proust (1871-1922) is Oostende de stad waar je nooit aankomt, ze zit verscholen in haar verleden en het hedendaags isolement. Net als Brugge verdient deze stad de roepnaam *La morte*, buiten het seizoen. In Jean Santeuil beschrijft Proust de stad: “Hij voelde een vreemde gewaarwording, waarin een zo verscheiden verleden zich verbond met het heden, en bedacht dat als hij de kust van deze immense grijze zee zou volgen (...) hij in Oostende zou aankomen (...) dat voor hem een strand was, *verlaten* van de rest van de wereld.”

André Gide (1869-1951) (50) in zijn dagboek op 22 juli 1891: “In Oostende waren de lucht en de baren grijs; er regende grote wanhoop op zee.”

Victor Hugo (1802-1885), na een onweer in Oostende in 1837, voelt het spel aan tussen de sombere zee en de stad: “De zee is hier niet langer woest, ze is triest. Dit is van een andere grootteorde. ‘s Avonds zijn de duinen aan de horizon een gekwelde doch gestrengte verschijning.” (51). We vergelijken: “Buiten gaat een vieze motregen tekeer op het strand, de zee is woelig, het is koud...” (p. 18) of nog: “Een storm barst los... slechts enkele verloren voorwerpen herinneren eraan dat het zomer is.” (p. 25).

Zelfs Vladimir Nabokov (1899-1977, een tijdgenoot van de Ghelderode en van Bertolt Brecht) waagt zich aan een beschrijving van het verlaten Oostende buiten seizoen in La vengeance (1924) (geciteerd in Yvan DUSAUSOIT, Sur les pas des écrivains de la mer du Nord, Les éditions de l’Octogone, p. 66.) : “Oostende met zijn stenen kaai, de grauwe, vale dijk, en de verre rij hotels die langzaam draaide, verbleekte in de turkooizen schuimvlokken van de zee op een herfstdag.” We citeren een andere vertaling : “Oostende, de stenen kade, het grijze strand, de rij hotels in de verte,

draaiden allemaal langzaam weg, dreven weg in de turkooizen nevel van de herfstdag.” (Een Russische Schoonheid: in Verzamelde werken. Amsterdam: De Bezige Bij 2003, p. 92). De zin staat pal aan het begin van de novelle en beademt de ganse sfeer; een eindje verder lezen we ook: “Hij genoot van de zee.” Oostende is het eerste woord van deze novelle, de beschrijving van de stad is dus een sfeerscheppende evocatie voor de rest van het verhaal.

Stefan Zweig (1881-1942) gaat een stapje verder: “In september verbleekten de feestelijke kleuren. De echte stad Oostende toonde zich nu in z’n herfstkleuren. De arme vissersbevolking trachtte zo goed als het ging te overleven. Tijdens de volgende acht tot negen treurige maanden verzonk de stad in een loden slaap...”(52). Iets dergelijks lezen we aan het begin van Le bal du rat mort: “Een grijze februaridag, de stad verkeert nog in haar winterslaap. Oostende is verstijfd door de veel te lange winter.” (p. 4).

Nog sterker: «Comme diable peut-on avoir des idées noires en vivant à Ostende», zoals de Franse schrijver Maxence Van der Meersch (1907-1951) toepasselijk zegde in zijn «Masque de chair», (Le Club des éditeurs, geciteerd in Regnier DE HERDE en John GHEERAERT, *op. cit.*).

Deze voorbeelden tonen aan dat de sfeer die beschreven is van een mistig en treurig Oostende in Le bal du Rat mort, ook bijgebleven is aan de grootste schrijvers uit de wereldliteratuur (53).

The Rats

Aan het einde van het beeldverhaal wordt de stad door militairen ontruimd. “...en de werkelijkheid gaat de verbeelding ver voorbij... ratten veroveren de stad.” (p. 33). De burgemeester: “Mijne heren, ik had zojuist de minister aan de lijn. Wij moeten de stad ontruimen.” (p. 35). Ratten hebben Oostende in bezit genomen, voor de rest is het een lege en dode stad. Dat kan ons aan een stad herinneren, verwoest door de nucleaire oorlog. Deze leegstand is enkel aan de ratten toe te schrijven, zoals James Herbert (°1943) dat zo overtuigend beschrijft in The Rats (54). In Domain combineert hij beide rampspoeden: na een nucleaire aanval worden ratten de leidende soort in de stad.

Taxandria

In Taxandria (1994) toont Oostendenaar Raoul Servais ons gebouwen, die recht uit de straten – en vooral de Zeedijk – van Oostende geplukt lijken. De cineast erkent hierin de invloed van Léon Spilliaert (55). Dode steden zijn ook aanwezig in Cités obscures van François Schuiten (denken we daarbij aan Brüsel). Hij is het overigens die de tekeningen heeft gemaakt voor Servais’ film.

Oostende, vissersstad en verdoemde stad

Van oorsprong is Oostende een vissersstad, het zijn (deels) de *vissjchers* die de vreemde gebeurtenissen van commentaar voorzien, op café, op het strand, in de straten. Hun voorkomen en hun bijgeloof verlenen een folkloristische toets aan dit verhaal. Zij vormen een natuurlijk tegengewicht met de personages en zij verlenen aan het verhaal authenticiteit. De vissersvrouwen: “Sinds die balgeschiedenis is het niet meer zoals voorheen.” En: “Van het gestolen geld is nooit één frank teruggevonden.” Een andere vissersvrouw: “Al die vermoorde meisjes! En op zo een wrede manier! Als ze niet rap de moordenaar te pakken krijgen zullen veel toeristen hun koffers pakken.” Een kruidenier: “Als ik mijn mening mag zeggen, het is allemaal de schuld van dat verdomde “Bal du rat mort”. Het zou moeten verboden worden. Het is elk jaar hetzelfde. Er wordt gezopen, er wordt van alles kapotgeslagen en beschadigd. En de zedenverwildering! Mannen die zich in vrouw verkleden... waar gaat dat naar toe?” (p. 29). De Franse tekst gaat nog verder: “... ça boit, ça fornique dans tous les coins, ça salit tout ce que ça touche.” Zoals Raymond Vancraeynest het uitdrukt (56): “...met het schrijnend contrast van uitbundige luxe en weelde bij de vele bezoekers

van de Europese aristocratie en het erbarmelijk lot van de vissersbevolking, dupe van grillige seizoenen en een beroep zonder verzekerde welvaart.“ En wie zeelieden zegt, zegt ook prostitutie: de rosse buurt van Oostende wordt mooi weergegeven (evenals die aan het Noordstation in Brussel, p. 22), en de mysterieuze Myriam speelt daar haar rol. Ook haar vader, fakir Raskals, mag hier zijn zegje doen: “We zien elkaar terug, na het seizoen van de liefde.“ (p. 20). Wat alleen kan betekenen dat Lamorgue nog zal terugkomen naar Oostende...

De Oostendenaars hebben het ook niet goed gezien op de politie “die haar dagen doorbrengt op cabaret...” (p. 29, Franse versie) en Nederlandse versie: “De politie, die zijn juist goed om hun pree op te strijken en wij maar belastingen betalen.” Ze denken dat de ratten de aandacht afleiden van de moorden en zo loopt de moordenaar vrij rond.

Terug in Oostende is onze inspecteur er slechts voor vakantie. Tijdens een gezellig etentje op een restaurant in de Kapellestraat vangt hij (tijdens zijn bestelling van saus voor zijn escargots en nadien van het dessert) geruchten op van de rattenplaag. “Het is Charlotte die een gezicht zal trekken met haar driesterrenhotel. Haha, in de plaats daarvan een rattenhotel!” Een dienstster: “Welgedaan. Ze kreeg de laatste tijd een dikke nek... alhoewel die ratten een vuiligheid zijn. Het is waar. Men heeft er zelfs zien lopen naar het Casino.” (p. 26). Maar hij wordt steeds dieper meegesleurd in dit verhaal. Commissaris Reynaart zit hem achterna. Wanneer hij hem, in verband met de verdwijning van verloofde Marleen, de vraag stelt: “Waar was je die nacht?” (p. 36) kan Lamorgue hem geen antwoord geven. En na de invasie van de ratten, merkt een bewoner op: “Ik wil niet gewurgd worden in deze verdoemde stad... “ En: “En wie zal de aangericht schade betalen? Gans het seizoen is er aan. Het is weer de kleine zelfstandige die moet betalen.” “De ratten vermenigvuldigen zich... de toestand zal alsmaar verslechteren.” (p. 34).

In Le bal du rat mort ondergaat Oostende een langzame, geleidelijke gedaanteverwisseling: eerst is er de vredige winterslaap, maar dan valt het licht uit en is er de symbolische verschijning van meeuwen op de dijk. Of om even te citeren: “want binnenkort is er weer het mooie seizoen van zon en zee.“ (p. 21). De tegenspraak tussen deze Koningin der Badsteden en de storm die losbarst: “De nacht omwindt de stad, de wind is gevallen. Oostende zakt in een rusteloze slaap.” (p. 31). Er is dus niet alléén de wisseling der seizoenen in Le bal du rat mort, maar ook het contrast tussen dag en nacht.

Tot slot citeren we Henry Van Vyve, stichter van het tijdschrift Tribord, die goed verklaart uit wat het symbolisme van Oostende bestaat: “De sfeer van Oostende, zo gespannen, zo rijk geschakeerd, zo vervuld van ondefinieerbare nuances, vult wonderlijk de onvermijdelijke gaten die geliefden laten vallen, de morgen van de vorige nacht (57).“

c. De vampier en het gemaskerd bal

Wij vergelijken het beeldverhaal met voorbeelden uit de filmgeschiedenis, omdat Le bal du rat mort filmisch geschreven is door de auteur die zowel een regisseur is van theater als van film. Er bestaan plannen om dit beeldverhaal te verfilmen en het is hier al omgezet in een virtueel filmscenario. Aan de hand van drie films zoeken en leggen we verbanden tussen gemaskerde bals, vampieren en verlaten steden zoals die ook uit Le bal du rat mort blijken.

Dance of the Vampires: vampieren tijdens een bal

Het verhaal van Le bal du rat mort zou zich kunnen samenvatten als een politieman die de kracht van het kwade wordt, die zich metamorfoseert in een vampier en meester der ratten, een beetje zoals Dracula die was van de wolven. En aangezien de vampier ook over de gave der telepatie beschikt (zoals de fakir), kunnen ook al die “toevallige” ontmoetingen in Oostende verklaard worden, met Marleen Lovy, de fakir, zijn dochter Myriam, commissaris Reynaart. In de film **Dance of the Vampires** (1967, van Roman Polánski) gaat het daarentegen over een samenkomst van demonische

vampieren voor een bal in een kasteel, terwijl 'ons' verhaal aanvangt met een bal in een badstad, waarop de menselijke vampier zich manifesteert die mensen doodt en leegzuigt. In **Nosferatu, eine Symphonie des Grauens** van Wilhelm Friedrich Murnau (1922) komen de ratten uit de doodskist van de vampier als het schip aankomt in de haven en ze verspreiden zich in de stad.

Morte a Venezia : de dood op wacht in een decadente badstad

In de film **Morte a Venezia** (1971) van Luchino Visconti komt de dichotomie tussen dood, veroorzaakt door de cholera, en het *dolce vita* in de mondaine badstad tot een hoogtepunt (het Lido van Venetië neemt hier de plaats in van Oostende; de vampierenroman van Théophile Gautier La morte amoureuse (1836) speelt zich trouwens af in Venetië). Componist Gustav von Aschenbach (figuur geïnspireerd door Doktor Faustus, uit Thomas Manns eerdere gelijknamige roman) streeft evenwel schoonheid en eeuwige jeugd na die belichaamd wordt door het knaapje Tadzio. Net zoals dat gebeurt in Harry Kümels **Les Lèvres rouges** waar de vrouwelijke vampier gravin Bathory begeesterd geraakt door de mooie Valérie, die dan ook vampier wordt. Het lijkt wel of zowel Aschenbach als Bathory opgesloten zitten in een hotel in Venetië of in Oostende, waar alleen de maître d'hôtel hen wil horen. In **Camping Cosmos** (1996) (58) lijken *vamp* Lolo Ferrari net zozeer als Jean Lamorgue opgesloten in hun eigen psychotische waandenkbeelden, of dat nu op het strand is of in een hotel. Jean Lamorgue doet denken aan de gespleten hoofdfiguren zoals ze zo goed beschreven worden in de romans van Dostojewski en in het bijzonder aan de paranoïde Raskolnikof in Misdaad en straf (of ook gebruikte titel : Schuld en Boete) (1866).

Les lèvres rouges: vampieren op hotel in Oostende

Anderzijds is er ook de Belgische film **Les lèvres rouges** (1971) van Harry Kümel, die ook **Malpertuis** (1973) zou draaien naar het verhaal van Jean Ray over een spookhuis in Gent. In **Les lèvres rouges** is de hoofdrol van gravin Bathory weggelegd voor de gevierde actrice Delphine Seyrig (59). Het gaat hier over een griezelfilm met vrouwelijke vampieren. Het koppel Valérie en Stefan arriveert met de trein in Oostende, nadat ze in hun compartiment hebben gevrijd, zonder verliefd te zijn. Vanaf dat moment wijzigt hun bestaan ingrijpend. Tijdens een uitstap naar Brugge zien de twee het bebloede lijk van een jong meisje, afgevoerd door de ambulance. Het is twijfelachtig of Le bal du rat mort echt is beïnvloed door deze film, maar dat neemt niet weg dat het vampirisme op soortgelijke wijze wordt behandeld. Er is het belang van symbolisme, Ensor en de stad Oostende. Harry Kümel erkent de invloed van symbolistische schilders als Léon Spillaert (die door de Ghelderode als dé schilder van Oostende werd beschouwd: Ostende, plaisance abolie, op. cit., p. 71); niet toevallig waren beide bewonderaars van E. Allan Poe), die zoals bekend met overgave diverse plekken in Oostende tekende waaronder de galerij van *Grand Hôtel des Thermes: Galeries Royales d'Ostende* waar de film zich afspeelt.

En tot slot nog een ander detail, dat veel lijkt in te houden: de kliniek van psychiater Buytenarts (deze arts komt terug in de serie Jaunes van de auteur) lijkt op het huis van de moeder van de gestoorde Norman Bates in Hitchcocks **Psycho** (1960).

8. BESLUIT

Le bal du rat mort is een Belgisch beeldverhaal en een *fantastische* thriller die de symbolische dimensie van een badstad met haar vergane glorie weergeeft. De invloeden voor de hoogstaande schrijfwijze van het scenario kunnen gevonden worden in zowel het *fait divers*, de politieroman à la Georges Simenon, het fantastische à la de Ghelderode en het magisch realisme à la Jean Ray, als in de symbolistische literatuur. De manier van vertellen is filmisch en visueel.

De sfeer is correct weergegeven door de waarheidsgetrouwe tekeningen die het geheel een realistische indruk geven.

Tot besluit een liedjestekst. Op de tekening van het volledig verlaten Casino op pagina 44 zien we een optreden aangekondigd van de gevierde Franse chansonnier Léo Ferré. Zijn *Comme à Ostende*, op tekst van Jean-Roger Caussimon, evocert ons Casino, de voornaamste plaats van handeling (vrij vertaald (60)) :

Men zag de paardjes van de zee, de zeepaarden
zich stortend vooruit, het hoofd het eerst,
hun manen scheurend met witte schuimbaarden, tegen de golfbrekers en de dijk,
voor het vereenzaamd Casino.

9. VERWIJZINGEN

- (1) Verwijzingen naar pagina's in het boek hebben betrekking op deze uitgave; het originele Frans wordt hier door mezelf vertaald en hertaald, de Nederlandse vertaling van het beeldverhaal (Michel Deligne 1981) mist een en ander. Pikant detail: de jonge vrouw op de voorflap is naakt en met een oogmasker in de Franse versie, maar omkleed in de Nederlandstalige versie.
- (2) Opmerkelijke naam voor een politieman: *Jan Lijkenhuis*.
- (3) Bucquoy regisseerde ook van de Ghelderode de toneelwerken Hop Signor, Barabbas en Christophe Colomb te Narbonne. Wij hadden een interview met de auteur in café *De Dolle Mol* te Brussel op 12 oktober 2009 waarin hij bevestigt dat hij alle hier geciteerde films gezien heeft en dat hij alle geciteerde auteurs kent. Voor de oorsprong van de Cercle Caecilia: De origine van de Cercle Caecilia, De Plate, 1999, p. 49, door Jean Marie Bekaert.
- (4) Zie een reeks nummers aan deze zaak gewijd in Ostend Flash 1960. Verder over die andere zaak van de moord op Margareta Cheyens : "De moord in de duinen", Het Strand, 20 juni 1942. Zie ook: "De moord in de duinen" van Omer Vilain in Langs 't hard zand (Kleine Oostendse histories 1), 1973, p. 126-129. Seksuele waanzin verbonden aan de biotoop van een stad is niet alleen een populair thema in de literatuur, maar net zozeer in film. In **Peur sur la ville** (1975) van Henri Verneuil met Jean-Paul Belmondo richt een zekere Minos In Parijs (we zien o.a. *La Porte des Lilas*) een slachtpartij aan onder seksueel vrijgevochten vrouwen. In Fritz Langs klassieker **Meine Stadt sucht einen Mörder** is de hoofdrol weggelegd voor de jammerlijk gestoorde Hans Beckert die in Berlijn (Spandau) kinderen ontvoert en misbruikt. Voor de anekdote: de film **M** werd vertoond te Brussel in de cinema Marivaux in 1932 nadat Henri Storck zijn **Strandidylle** had vertoond. Fritz Lang nodigde hem daarop uit maar door een misverstand is die afspraak niet doorgegaan (De Plate, 1997, p. 117).
- (5) Een recent artikel van Eric RINCKHOUT "De uitvinder van het licht", in De Morgen van 24 oktober 2009 over het schilderij van Ensor *Daken in Oostende* (1884) sluit hierbij aan: "Een woeste, loodzware en toch van licht tintelende lucht, wolkenzwanger, verdringt de daken die in een speels rood zijn geschilderd. Het licht komt hier werkelijk uit de verf."
- (6) Regnier DE HERDE en John GHEERAERT, Ode aan Oostende, uitgever Jan de Graeve, 1977, p. 66.
- (7) De twee torens van de hoofdkerk van Oostende (een replica van de kathedraal van Keulen) en de legende Jésus Christ en Flandre (1855), geschreven door Honoré de Balzac (1799-1850), inspireerden James Ensor tot zijn gravure La Cathédrale (1886). Michel de Ghelderode spreekt over deze "kathedraal" in een van zijn eerste geschriften, La Halte Catholique waar we op terugkomen. We citeren Balzac: «... cette église dont les tours grises m'apparaissaient alors comme des fantômes à travers les brumes de la mer.»
- (8) Gebouwd op de werf Van de Sande te Breskens in 1963. Garnaalvisser van 19 meter lengte genaamd "Maria Stella". We vergeleken met de foto uit het boek op pagina 68 Oostendse vissersvaartuigen na wereldoorlog 1940-45, door André BARBAIX en Eddy ENEMAN, Uitgeverij U.N.A.O. vzw, Oostende, 2004.

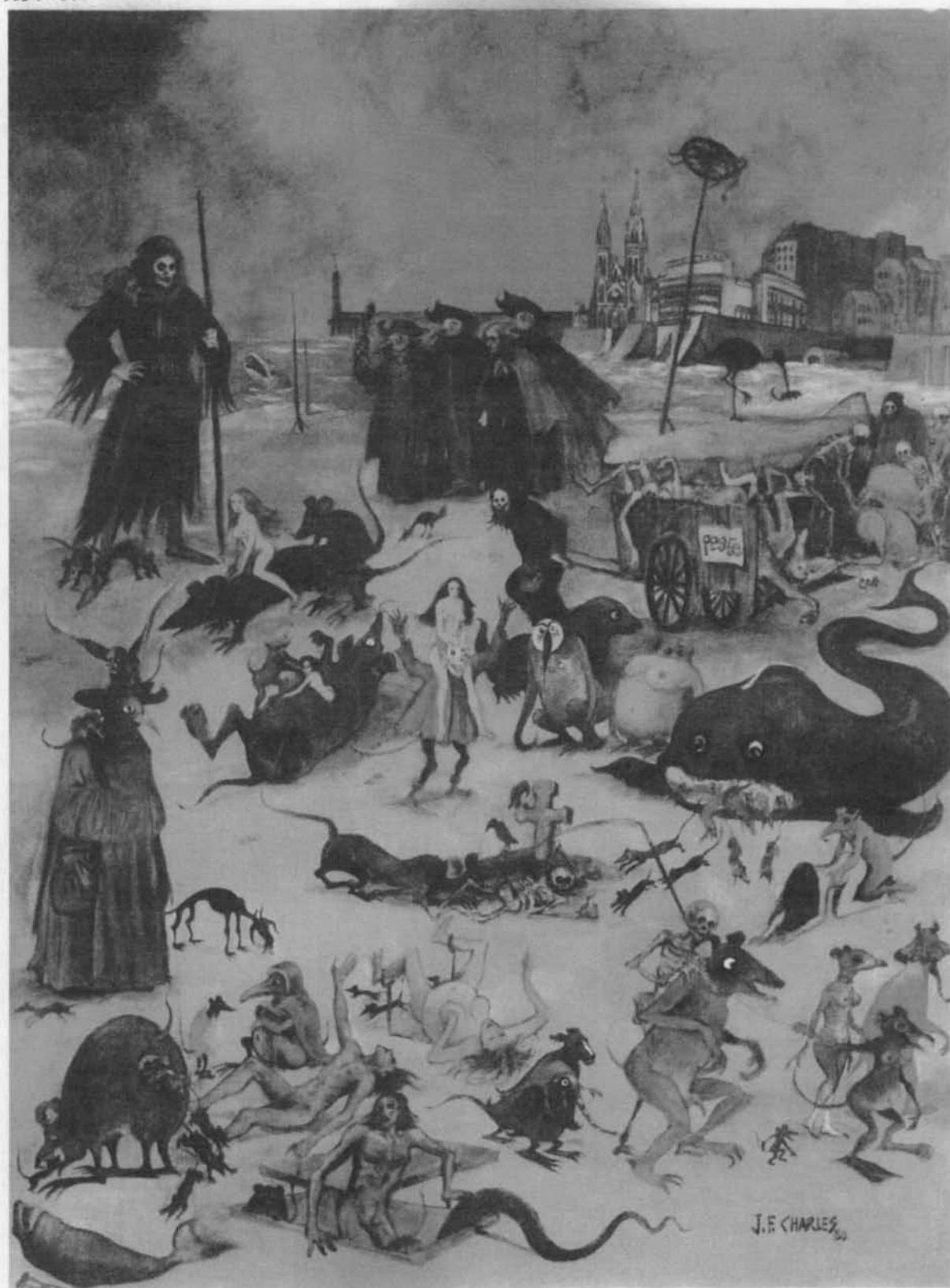
- (9) De film gaat over de liefdesperikelen van een zeemeermin. We vinden een dergelijk verhaal terug in “Les filles de la mer” uit La Flandre est un songe van Michel de GHELDERODE. (La Rose du Chêne, 1982. Met een uitstekende inleiding over de Vlaamsgezindheid van de Ghelderode aan de hand van Roland Beyen).
- (10) Hans KURTH, Dictionnaire des rêves de A à Z, Montréal, Editions Québec Amérique, pp. 113 en 228. Walvissen, potvissen en ratten hebben een duidelijke betekenis in de wetenschap van de droom. Over potvissen: reusachtig dier als een olifant... het zelfbesef dat ontwikkeld is, kan buitenmaats groeien. Over ratten: vernietiging van de levenskracht.
- (11) Omer VILAIN schrijft hierover in De Zeewacht, 25 november 1994. Zie ook: De Krant van West-Vlaanderen, 7 november 1997: “Met veel moeite slaagde de Oostendse brandweer erin om de dode vinvis het strand op te trekken. Het beest lokt de hele zaterdag tienduizenden kijkklustigen naar Oostende.” Het Laatste Nieuws van 25 januari 1966 toont een foto van een walvis die aan boord van een vissersschip wordt geladen in 1936. De commentaar op de foto van Antony (210436): “En gans Oostende was op de been!”
- (12) De Plate, 1990, p. 104.
- (13) Ibidem, november 1977, p. 3 (p. 116).
- (14) Ibidem, oktober, vol. 21, nr. 10, 1992, p. 201 en L’Echo d’Ostende, 17 februari 1885.
- (15) Lucia IMPELLUSO, La nature et ses symboles, 2003, p. 231 en 348, Ed. Hazan 2004.
- (16) Het Volk, 11 oktober 2007, p. 21.
- (17) De Plate, 1973, nummer 2, p. 7.
- (18) In het citaat uit het boek van Xavier Tricot (zie literaire analyse) van Ghelderode au sujet d’Ensor is er ook sprake van een *maître occulte - occulte meester*.
- (19) Ensor en Blavatsky hebben elkaar vermoedelijk gekend. Ze woonde in de Adolf Buylstraat in een winkel gespecialiseerd in aanmaak en verkoop van inkt. Hierover zet John GHEERAERT een thesis uiteen in zijn boek: De geheime wereld van James Ensor, Antwerpen: Houtekiet, 2001.
- (20) J. ASPELAGH, Sagenboek van het Oude Kamerlingsambacht uitgebreid tot Oostende, Leuven, 1958, p. 170 en 176.
- (21) Deze rijkswachter was zelfs betrokken bij het gerechtelijk onderzoek van een van zijn slachtoffers! Hij werd uiteindelijk opgepakt in 1977 en zit levenslang veroordeeld in een psychiatrische instelling. Is er een verband met de figuur van Jean Lamorgue?
- (22) Criminele politiemensen zijn populair in films, bijvoorbeeld **Indagine su un ittadino al di sopra di ogni sospetto** (1970 van Mario Petri) waarin het hoofd van de recherche, *Il Dottore*, knap gespeeld door Gian Maria Volontè, zijn minnares vermoordt en **The Asphalt Jungle** (1950 door John Huston), naar de roman van W.R. Burnett, waarin de corrupte politiemans Lt. Ditrich de stad teistert.
- (23) Jan BUCQUOY, La vie est belge!, Michalon, 2007, p. 141.
- (24) Verlaten stad is een ets van Fernand Khnopff uit 1892 die een verlaten Brugge aan de zee voorstelt. De ets Bruges-la morte (1904), ook van zijn hand, stelt een slapende jonkvrouw voor liggend voor het Begijnhof.
- (25) Zie kranten uit die tijd – L’Echo d’Ostende, 12 september 1866, La Feuille d’Ostende zelfde datum en De Plate, 1993, p. 221 en De Plate 1998, p. 117. Over W.O. I: In Oostende onder de Duitse bezetting door A. ELLEBOUDT en Dr. G. LEFEVRE, tweede uitgave op p. 418: “In de Kommandantur regende het vragen om de stad te mogen verlaten”. Over W.O. II: De Plate, 2009, p. 192, artikel van Rudolf WEISE, De vuurtorenwijk in de Ite Wereldoorlog: “Veel bewoners verlaten dan ook de wijk en trekken naar rustiger oorden”. Over de cholera epidemieën van 1849, 1854 en 1866: De Plate, Toen de cholera bacil nog niet ontdekt was, door Ivan VAN HYFTE, 1998, p. 69 en 98.
- (26) Ary SLEEKES, Oude Oostendse straten en gebouwen, p.24.
- (27) Lucia IMPELLUSO, *op. cit.*, p. 231.
- (28) Wij mochten in de boekencollectie van de auteur kijken en we vonden onder meer Les contes de whisky (1946) van Jean RAY terug met aantekeningen. In deze verhalenbundel vinden we

het verhaal Les étranges études du docteur Paukenschlager, waarin sprake is van de zogenaamde vierde dimensie. In Le gardien du cimetière duikt hertogin Opoltschenka op, een vampier die het menselijk bloed drinkt van haar grafbewakers. Jean Ray wordt soms omschreven als de Belgische Edgar Allan Poe.

- (29) The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde (1886) is een roman van Robert Louis Stevenson over een man die een soort toverdrank inneemt die van hem een beestachtige, maniakale moordenaar maakt.
- (30) Het schilderij De triomf van de dood van Breughel verwijst naar het onbekende, het onverwachte en de alom aanwezige dood door oorlog, hongersnood en pest. Naast Jean Ray is Johan Daisne een andere Gentse schrijver die men kan klasseren in de richting van het *magisch realisme* (er is o.a. De trein der traagheid waarvan André Delvaux een film maakte waarin Jan Bucquoy assistent-machinist was).
- (31) Bladzijde 32 biedt een paginagrote tekening met middeleeuwse figuren, pestdokters, reusachtige ratten, skeletten, Pietje-de-dood met zijn zeis, een kar gevuld met lijken, bizarre figuren die wel lijken te komen uit een schilderij van Bosch... dit alles met op de achtergrond de Sint-Petrus-en-Pauluskerk en het Casino.
- (32) Zie de theorie van Marcel De Maeyer in de inleiding bij John GHEERAERT, *op. cit.*. Ensor maakte zijn zelfportretten met een doodsmasker: het zou om een idee van madame Blavatsky gaan (Helena BLAVATSKY, Collected Writings Vol. VI, Wheaton, USA, *The Theosophist*, August 1885, p. 354).
- (33) Opmerkelijk detail: Goya werd ooit beschuldigd van *vampiristische* schilderijen. Zie Roberto ALCALA FLECHE, El vampirismo en la obra de Goya, in Revista del Arte, Madrid 1993, nummer 233.
- (34) Xavier TRICOT, James Ensor - Lettres, 1999, p. 98.
- (35) James ENSOR, Lettres à Emma Lambotte 1904-1914, 1999, p. 120. Schuin door ons.
- (36) Het verhaal van Poe en het jeugdwerk van Ghelderode La mort regarde par la fenêtre evokeren dezelfde nachtelijke en macabere ambiance.
- (37) De dood gewaande Lady Madeline wordt begraven in een kelder en wordt weer wakker.
- (38) In dat verhaal verschenen in 1924 houdt de hoofdfiguur Delapore staande dat het ratten zijn die zijn slachtoffer hebben gedood. Het verhaal gaat terug op de legende van aartsbisschop Hatto van Mainz (ergens in de Middeleeuwen) die, nadat hij van honger stervende boeren had opgesloten en levend laten verbranden, door de velden tot in zijn kasteel werd nagejaagd door ratten die hem oppeuzelden.
- (39) Alle briefwisseling met code ML 4619 – Archives & Musée de la Littérature. Voor een volledige weergave van de evolutie van de Ghelderode, zie: Roland BEYEN, in tijdschrift *Septentrion*, 2009, n° 2, p. 90. Van Glabbeke kwam tussen voor de Ghelderode in 1945: « Le ministre belge de l'Intérieur Van Glabbeke a cassé la révocation prononcée par la commune de Schaerbeek contre son employé Adolphe Martens, alias Michel de Ghelderode, pour cause de "collaboration". » Aanleiding zouden zijn radiotoespraken geweest zijn *Choses et gens de chez nous* tijdens de bezetting.
- (40) Yvan DUSAUSOIT, La mer du Nord, Ed. Bernard Gilson, 1996, pagina 119. Dit boek geeft een overzicht van alle bekende schrijvers die over Oostende geschreven hebben, in het bijzonder de Franstalige. We treffen op pagina 122 een commentaar aan van het toneelstuk Les miroirs d'Ostende van Paul Willems dat Oostende beschrijft vanuit een macaber souvenir van de dijk in 1945.
- (41) La Flandre est un songe, *op.cit.*, op pagina 69 en 67.
- (42) Yvan DUSAUSOIT, Sur les pas des écrivains de la mer du nord, Les éditions de l'Octogone, 2000, p. 67. Zie ook de film van Henri Storck **Karnaval van Oostende – Le carnaval d'Ostende** (1970-71).
- (43) Vanuit het standpunt van de psychiatrie kunnen we wel zeggen dat Lamorgue vermoedelijk lijdt aan heboïdofrenie, een term voor het eerst gebruikt door Karl Kahlbaum, omstreeks 1890. Het is een soort van zware gedesorïenteerde schizofrenie.

- (44) Bestrijding bruine rat is nieuwe uitdaging, in De Standaard, 21 maart 2008, p. 23.
- (45) Het Laatste Nieuws, 20 december 1994.
- (46) Marcel WILMET, Het bal is weer geopend, in: Het Laatste Nieuws, 17 februari 1982.
- (47) In De val van het nieuwe Troje, Davidsfonds, 2004, p. 107.
- (48) Van 13 februari 1958.
- (49) Zie ook de schilderijen van Fernand Khnopff, student aan de Académie des Beaux Arts in Brussel, hetzelfde jaar als Ensor. Er is ook de film van Roland Verhavert **Brügge-die-Stille** (1981).
- (50) Journal d'André Gide, 1948, p. 22-23. Jean Santeuil daarentegen is een postuum werk, uitgegeven in 1952. Proust schreef het in zijn jeugd, van 1896 tot 1899. Voor een nadere studie: Meindert Evers, Proust en het fin du siècle, uitgeverij Walburg Pers, 1997.
- (51) Marc PASTEGGER, La mer se souvient, Paris, Editions de Fallois, 2004, op p. 107.
- (52) John GHEERAERT, Stefan Zweig, een Weense flaneur in Vlaanderen, Antwerpen: C. de Vries Brouwers, 2000, p. 16. Er is een verband tussen Zweig en Ensor: Stefan Zweig was een vertaler van de gedichten van Emile Verhaeren, die destijds Ensor inspireerden, onder meer voor La guirlande des Dunes en La mangeuse d'huitres (1882), naar Verhaerens gedicht Au restaurant (in La mer galante, Paris, Alphonse Lamerre): "Ils ne mangeaient que des huitres d'Ostende - Ces huitres dont la chair citronnée est friande."
- (53) Yvan DUSAUSOIT hierover in Sur les pas des écrivains de la mer du Nord, *op. cit.* op pagina 69: "Het is merkwaardig hoe schimmen zich verzamelen aan de uitgang van Oostende. Het is precies een colloquium. Verdwenen monumenten, behekste huizen, spoken in maatpak, niets ontbreekt. Vooral als men verder gaat in de draai na de Koninklijke gaanderijen en men vóór zich de ingang van het verdwenen Royal Palace Hôtel inbeeldt."
- (54) De Engelse schrijver James Herbert (°1943) brak door met The Rats (1974) verfilmd in 1982 als **Deadly Eyes**, verdere delen van zijn 'rattentriologie' zijn Lair (1979) en Domain (1984).
- (55) Magazine de l'audiovisuel Avi, juli 2008. Spilliaert is één van de weinigen die de sfeer kan uitdrukken die door talrijke symbolistische schrijvers is beschreven.
- (56) Raymond VANCRAEYNEST, 100 jaar aanwezigheid van de Dochters van Liefde in Oostende, De Plate, 1995, p. 149.
- (57) Yvan DUSAUSOIT, Sur les pas des écrivains de la mer du Nord, *op. cit.*, p. 45. Op pagina 72 wordt trouwens Le bal du rat mort geciteerd, op pagina 78 **Camping Cosmos** waarvan de Belgische première in Oostende in cinema Rialto was in 1930.
- (58) In de cast was er de internationaal beroemde taartengooier Noël Godin en Arno. De producent was schrijver dezes die toen in Oostende woonde en die producent was van alle langspeelfilms van Bucquoy. Deze prent inspireert zich op de fantasmagorische kant van de Belgische kust en omvat tal van referenties aan het surrealisme en het situationisme.
- (59) Delphine Seyrig (1932-1990) was een Franse actrice, bekend van o.a. **Le charme discret de la bourgeoisie** (1952), **L'année dernière à Marienbad** (1961) en **Muriel ou Le temps du retour** (1963). Zij werd ook genoemd voor haar opmerkelijke uitvoeringen van theaterstukken van Nobelprijswinnaar Harold Pinter.
- (60) Over het ontstaan van dit liedje: Patrick VANSLAMBROUCK, in: De Plate, 1999, p. 253.

'S NACHTS DOORBOORD DE ANGST ZICH DOORHEEN DE DROMEN VAN DE INWONERS. DE NACHTMERIE NEEMT
MIDDELEEUWSE VORMEN AAN. WAT IS DAT GERUCH? HET KLOFFEN VAN EEN HART OF DE ROOD DIE AAN DE DEUR
BEDUKT?...

SCÉNARIO: J. BUGUOY.

MENSEN VINDEN ELKAAR VIA EEN COMPLEX RITUEEL VAN TOEVAL EN NOODZAAK.

ER VORMEN ZICH KORTSTONDIGE PAAREN, WAAR STEEDS DE ZELFDE GEMEENPLAATEN WORDEN GELESD.

JE BERTSTE BAL?

NEE, MIJN PERDE. HEB IK JE AL EERDER ONTMOET?

MOGELIJK... DE WERELD IS KLEIN!..

JE STEM KOMT ME BEKEN VOOR.

HET FEEBT KOMT OP GANG. DE KLEREN GERAKEN BEZWEET EN BESMEURD. REEFS LIGGEN ENKELE ZWAFLEN OP DE GROND...

DE 'AVANCES' WORDEN NADRUKKELIJKER. DEZE NACHT ZIJN DE GEKKEN KONING, DE IDIOTEN GELUKKIG, DE HOORNDRAGERS VERLIEFD...

